

“MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI QURISH– YASASHGA O‘RGATISH”

Ortiqova Dilbar 2-kurs

4-24-guruh talabasi Mt yo'nalishi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni qurish–yasash faoliyatiga o‘rgatishning pedagogik, psixologik va rivojlantiruvchi ahamiyati yoritilgan. Qurish–yasash faoliyati bolalarning fazoviy tasavvuri, mantiqiy fikrlashi, texnik tafakkuri, ijodiy yondashuvi, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal qilish qobiliyati, nozik va yirik motorikasini rivojlantirishda muhim vosita ekanligi ilmiy manbalar asosida asoslab berilgan. Qurilish konstruktorlari, tabiiy materiallar, texnik modellashtirish unsurlaridan foydalanish metodikasi, tarbiyachining rahbarlik faoliyati, bolalarning yosh bosqichlariga xos qurish malakalari hamda mashg‘ulotlarni tashkil etish tamoyillari keng tahlil qilingan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining maktabgacha ta’limga oid davlat talablari va zamonaviy metodik yondashuvlar — Montessori, Reggio Emilia, STEAM integratsiyasi doirasida qurish–yasash faoliyatining o‘rni izohlangan. Maqolada faoliyatning tarbiyaviy, ta’limiy va rivojlantiruvchi vazifalari, bolalar tomonidan qurilish materiallari bilan ishlash texnologiyasi, pedagogik muhitni to‘g‘ri tashkil etish talablari batafsil yoritilgan. Yakunda qurish–yasash faoliyatining maktabgacha yoshdagi bolalar kamolotiga ko‘rsatadigan ta’siri va uni takomillashtirish bo‘yicha takliflar beriladi.

KALIT SO‘ZLAR: qurish-yasash, konstruktiv faoliyat, maktabgacha yosh, fazoviy tasavvur, texnik tafakkur, konstruksiya, ijodiyot, Montessori, Reggio

Emilia, STEAM, motorika, sensor rivojlanish, modellashtirish, pedagogik jarayon, rivojlantiruvchi muhit.

KIRISH: Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida qurish–yasash faoliyati alohida o‘rin tutadi. Bu faoliyat bolalarning fazoviy tasavvurini boyitadi, amaliy ko‘nikmalarini kengaytiradi, ijodiy fikrlash va texnik tafakkurini shakllantiradi. Bolaning konstruktiv faoliyatga bo‘lgan qiziqishi tug‘ma bo‘lib, u predmetlarni qo‘l bilan ushlab, joylashtirish, ko‘chirish, birlashtirish orqali atrof-muhitni bilishga intiladi. Psixologlar L.S. Vigotskiy, J. Piage, A. Leontevlarning ta’kidlashicha, konstruktorlik faoliyati bolalarning idrok, e’tibor, xotira, mantiqiy fikrlash, analiz-sintez kabi aqliy jarayonlarini faollashtiradi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida qurish–yasashni o‘rgatish pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida qaraladi. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni, shuningdek, “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari”da konstruktiv faoliyatning bola rivojidagi o‘rni aniq belgilangan. Unga ko‘ra, bolalar turli materiallardan – yog‘och, plastmassa, kublar, mozaika, lego konstruktorlari, karton, tabiiy materiallar orqali o‘z tasavvurlariga mos shakl va obyektlar yaratishi zarur. Bugungi kunda qurish–yasash faoliyatini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar — Montessori metodikasi, Reggio Emilia konsepsiyasi, STEAM integratsiyasi ham o‘z o‘rniga ega bo‘lib, ular bolada texnik va badiiy tafakkur uyg‘otadi, mustaqil konstruksiya yaratish orqali ijodiy salohiyatni rivojlantiradi. Shu bois ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda qurish–yasash ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonining mohiyatini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritishga qaratilgan.

ASOSIY QISM: Maktabgacha yoshdagi bolalarda qurish–yasashga o‘rgatish jarayoni bola rivojlanishining bir necha sohasiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi. Bu faoliyat orqali bola atrofidagi buyumlarning shakli, hajmi, vazni, vazifasi haqida tasavvur hosil qiladi, buyumlar o‘rtasidagi strukturaviy bog‘liqlikni

biladi, mustaqil konstruksiya yaratish jarayonida muammolarni hal qiladi. Birinchi navbatda, qurish–yasash faoliyatining psixologik asoslarini ko‘rib chiqamiz. J. Piagening fikricha, bolalar predmetlar bilan amaliy harakatlar orqali tafakkurini rivojlantiradi. Bola bir narsani ko‘tarib qo‘yadi, ikkinchisini yoniga joylaydi, uchinchisini yuqoriga qo‘yib muvozanatni topishga harakat qiladi – bu jarayonning o‘zi konstruktorlik tafakkuriga olib keladi. Vigotskiy esa konstruktorlik faoliyatini tafakkurning yuqori shakllarini rivojlantiruvchi omil sifatida baholaydi. Unga ko‘ra, qurilish jarayoni bolaning “yaqin rivojlanish zonasi”ni kengaytiradi, chunki u pedagogning ko‘rsatmasi yoki hamkorlikdagi ish orqali yangi malakalarni egallaydi. Konstruktiv faoliyatning pedagogik asoslaridan biri – bolani bosqichma-bosqich murakkab konstruksiyalarga o‘rgatishdir. 3–4 yoshda bola oddiy kublardan minoralar qurishni, gorizonta dizaynlar yaratishni o‘rganadi. 5 yoshda u balandlik, kenglik, barqarorlik tushunchalarini anglay boshlaydi, ko‘prik, uy, mashina kabi predmetlarni modellashtiradi. 6–7 yoshda esa bola tasvir bo‘yicha, tayyor sxema asosida yoki o‘z rejasiga ko‘ra murakkab konstruksiya yaratishi mumkin. Qurish–yasashni o‘rgatishda tarbiyachining roli beqiyosdir. Pedagog bolaga ko‘rsatma beradi, ammo uning o‘rniga bajarib bermaydi; konstruktor materiallarini tanlash, reja tuzish, namunaga qarab ishlash, xatolarni to‘g‘rilashga yo‘naltiradi. Muhim tamoyil shuki, tarbiyachi bolaga tayyor andoza bermasdan, tanlov va ijod uchun erkinlik yaratadi. Qurish–yasashga o‘rgatishda ishlatiladigan vositalar turlicha bo‘lishi mumkin: yog‘och kublar, lego konstruktorlari, plastik detallar, magnetli konstruktorlar, tabiat materiallari (toshlar, yong‘oq po‘chog‘i, shoxchalar, barglar), qog‘oz va kartondan detallar, texnik modellashtirish uchun oddiy mexanik qismlar. Ushbu vositalarning xilma-xilligi bolaning yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi, ijodkorlikni faollashtiradi. Konstruktiv faoliyatning ahamiyati juda katta. Birinchidan, u bolalarning motorikasini rivojlantiradi – mayda detallar bilan ishlash nozik motorikani mustahkamlaydi. Ikkinchidan, fazoviy tafakkurini kengaytiradi – “baland-past”, “keng-tor”, “barqaror-

muvozanatsiz” tushunchalarini amaliy o‘rgatadi. Uchinchidan, texnik fikrlashni rivojlantiradi – bola qanday qurilish barqaror turishini, detallar qanday ulanayotganini o‘zi tajribada sinab ko‘radi. To‘rtinchidan, ijodkorlikni rivojlantiradi – bola mavjud materialdan yangi obyekt yaratadi, tasavvurini modellashtiradi. Konstruksiya jarayoni bolaga mustaqillik beradi, u rejalashtiradi, tanlaydi, sinab ko‘radi, xatolarini o‘zi to‘g‘rilaydi. Bular maktab ta’limiga tayyorgarlikning muhim bosqichidir. Maktabgacha ta’limda qurish–yasash mashg‘ulotlarini tashkil etishda zamonaviy metodikalar katta yordam beradi. Montessori metodikasida maxsus konstruktorlar orqali bolalar mustaqil faoliyat bilan shug‘ullanadi, tarbiyachi esa kuzatuvchi bo‘lib qoladi. Reggio Emilia yondashuvida qurilish badiiy ijodning muhim qismi bo‘lib, bola konstruksiya orqali atrof-muhitni qayta yaratadi. STEAM metodikasida esa qurish – texnologiya, matematika va san’at bilan uzviy bog‘lanadi. Masalan, geometrik shakllardan ko‘prik yasash, fizik qonunlar asosida barqaror konstruktsiya qurish, modellar yaratish — bular bolaning ilmiy fikrlashini ham faollashtiradi. Qurish–yasash markazini tashkil etish jarayonida muhitning ahamiyati katta. Materiallar ochiq javonlarda joylashtirilishi, bola o‘zi olishi va joyiga qo‘yishi mumkin bo‘lishi kerak. Xona yorug‘, keng, xavfsiz, buyumlar esa bolaning bo‘yiga mos bo‘lishi zarur. Markazda namunaviy konstruksiyalar ko‘rgazmasi, rasmlar, sxemalar bo‘lishi bolaning qiziqishini oshiradi. Shuningdek, katta guruhda bolalar jamoaviy konstruksiya yaratishlari – masalan, “shahar”, “bog‘cha”, “ko‘priklar tizimi” kabi loyihalar bajarishlari mumkin. Bu ular o‘rtasida hamkorlik, muloqot, o‘zaro yordam ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bolaning qurish–yasash faoliyatiga bo‘lgan motivatsiyasini oshirish uchun o‘yin metodidan keng foydalaniladi. Masalan, “Hayvonlar uchun uy quramiz”, “Yo‘lchi piyodalarga ko‘prik yasaymiz”, “Avtomobillar uchun garaj quramiz” kabi o‘yin vaziyatlari bola tasavvurini kayfiyat bilan uyg‘unlashtiradi. Bu jarayon orqali pedagog nafaqat qurishni, balki voqealarni bog‘lash, vaziyatni tushuntirish, nutqini rivojlantirish, mantiqiy

fikrlashga undaydi. Qurish–yasash faoliyati bolaning emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bola yaratgan obyektidan faxrlanadi, o'z mehnati natijasini ko'radi va baholaydi, muvaffaqiyat hissini his qiladi. Bu esa uning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Shuningdek, bolada sabr-toqat, izchillik, diqqatni jamlash, boshlagan ishni oxiriga yetkazish kabi sifatlar shakllanadi. Konstruksiylarning barqaror turmasligi, buzilib qolishi bola uchun muammoli vaziyat bo'lib, u bu vaziyatni hal qilishga urinadi. Natijada bolaning muammo yechish kompetensiyasi shakllanadi. Maktabgacha ta'lim tizimida qurish–yasash faoliyatining muhim tarkibiy qismi — pedagogning kuzatuv va baholashidir. Tarbiyachi bolaning ishiga baho berishda tanqid qilishdan saqlanishi, aksincha, uning intilishlari, g'oyalari, harakat jarayonini rag'batlantirishi zarur. “Sen bugun juda qiziqarli ko'prik qurding”, “Bu qurilish barqaror turibdi, sen yaxshi yechim topding” kabi ijobiy fikrlar bolaning keyingi faoliyatga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi. Qurish–yasash faoliyatiga oid mashg'ulotlar haftalik tematik rejalashtirish asosida olib boriladi. Har bir mavzu bolalarning yosh bosqichlariga mos murakkablashtirib boriladi. Masalan, “Uyning qismlari”, “Mashinalar”, “Hayvonlar yashash joyi”, “Yo'llar va ko'priklar”, “Bog'cha maketi”, “Shahar maketi” kabi mavzular bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi. Qurish faoliyati nutqni rivojlantirish bilan ham uzviy bog'liq — bola o'zi yasagan shaklni tasvirlaydi, hikoya qiladi, izohlar beradi, bu esa so'z boyligini oshiradi. Natijada qurish-yasash jarayoni bola rivojining barcha sohalariga kompleks ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA: Maktabgacha yoshdagi bolalarni qurish–yasashga o'rgatish ularning intellektual, ijodiy, texnik, fazoviy va psixologik rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Konstruktiv faoliyat bolalarda mustaqillik, tafakkur, mantiqiy tahlil qilish, muammolarni hal etish, rejalashtirish, nozik motorika, sensor idrok, ijodiy yondashuv kabi kompetensiyalarni shakllantiradi. Bu faoliyat bolaning maktabga tayyorgarligida ham katta ahamiyatga ega. San'at, texnika va matematikaning

uyg'unlashuvi hisoblangan qurish–yasash faoliyati zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'un tarzda olib borilganda bolalarning fikrlash qobiliyati yanada yuksaladi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qurish–yasash markazlarini to'g'ri tashkil etish, tarbiyachilarning metodik tayyorgarligini kuchaytirish va bolalarni amaliy konstruktiv faoliyatga keng jalb qilish ta'lim-tarbiya sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: 2019.
2. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim agentligi, 2021.
3. Maktabgacha ta'lim tizimi uchun o'quv dasturi: "Ilk qadam". – Toshkent: MTT agentligi, 2020.
4. Ikromova M., Matyokubova F. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
5. Xolmatova M., Abduqodirova S. Maktabgacha ta'lim metodikasi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2017.
6. Usmonboeva M., Qurbonniyozova D. Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyalari. – Toshkent: TDPU, 2020.
7. Piaget, Jean. The Child's Construction of Reality. — New York: Routledge, 1954.
8. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Harvard University Press, 1978.
9. Montessori, Maria. The Montessori Method. — New York: Schocken Books, 1964.
10. Edwards, Carolyn; Gandini, Lella; Forman, George. The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience. — Praeger, 2011.